

DERLEME SÖZLÜĞÜ VE TÜRKÇE SÖZLÜK'TE MADDE BAŞI OLARAK KİŞİ ADILLARININ KULLANIMLARI ÜZERİNE

Yrd. Doç. Dr. Yeter TORUN
Çukurova Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ytorun@cu.edu.tr

ÖZET: Gramer kitaplarında Türkçede sözcük türetmeye en az elverişli sözcük türünün adiller olduğu yönünde yaygın bir görüş vardır. Türkçede ad soylu sözcükler içinde yer alan adiller, adın yerine kullanılabilen sözcüklerdir. Türkçede kişi, işaret, soru ve belirsizlik olmak üzere dört çeşit adıl vardır. Bu adillerin metin bağlamında daha çok çekim eki almış şekillerine rastlanmakla birlikte, türetme ve birleşik sözcük kullanımı yoluyla yeni sözlükbirimler oluşturduğu da görülmektedir. Bu çalışmada yalnızca kişi adillerinin sözlükbirimi olarak kullanımı ele alınmış, bunun için de ağızlarda kullanılan sözcüklere yönelik olarak Derleme Sözlüğü'ndeki, ölçünlü dildeki kullanımlar için de Türkçe Sözlük'teki madde başı sözcükler değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sözlükbirim, kişi adilleri, Türkçe Sözlük, Derleme Sözlüğü

ABSTRACT: In grammar books, there is a common idea that the least suitable word types for producing words in Turkish are pronouns. Pronouns which are originally noun words are words that can be used as nouns. In Turkish, there are four types of pronouns; personal, demonstrative, interrogative and indefinite. These pronouns in text can be seen mostly types of words formed with inflexional suffix. Also these can compound new lexemes with producing and using compound words, too. In this work, that personal pronouns are used as lexeme is only handled. So, lexical entry words in Derleme Sözlüğü that are words used in dialects and in Türkçe Sözlük that are words used in standard language have been assessed.

Key Words: Lexeme, personal pronouns, Türkçe Sözlük, Derleme Sözlüğü

1. Sözcük (Alm. Wort, Fr. Mot, İng. word) *bir ya da birden çok sesbirimin oluşturduğu, yazıda iki boşluk arasında yer alan, çoğu kez anlamsal bir birim oluşturan, söylemde belli bir biçimsel birlik sunan, çeşitli dizimsel kullanımlarında biçimce ya hiç değişmeyen ya da –bükünlerde olduğu gibi- bir bölümüyle değişim gösteren eklemli ses ya da sesler öbeği* (Vardar, 1998: 190) şeklinde tanımlanmakla birlikte, sözcüğü nitelikleri tam olarak belirlenemeyen bir dil birimi olarak görenler de vardır. Bu doğrultuda bazı dilbilimcilerin *sözcük* yerine *anlambirim*, *dizim* ve *birleşkebirim* kavramlarını kullandıkları da ifade edilmektedir (Günay, 2007: 26). Genel anlamda bir dile ait sözcüklerin bir araya gelmesiyle oluşan yapıt, sözlük olarak adlandırılır. Başlı başına bir bilim dalı olan sözlükbilim (lexicology), dil çalışmalarında

önemli bir yere sahiptir. Sözlükte madde başı olarak ele alınan her bir sözcük aynı zamanda sözlükbirimi oluşturur. Sözlükbirim (Alm. Lexem, Fr. Lexeme, İng. lexeme) ise *anlambirim*, *biçimbirime karşıt olarak dilbilgisel nitelik taşımayan türü*; *bir tek anlambirimden oluşan sözlükselbirim* (örn. *oda, ev, yol vb.*) (Vardar, 1998: 193) şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımda *anlambirim* kavramının ön plana çıktığını görmekteyiz. Bu da aslında sözlükbirimlerin daha çok anlamlı dil birimlerinden oluştuğunu ya da oluşması gerektiğini düşündürmektedir. Yapı olarak sözlükbirimler, yalın, türemiş ve birleşik yapıda olabilir. Sözlükbilimle ilgili bazı çalışmalarda sözcüklerin tek başına anlamı olup olmamasına göre *dolu sözcük*, *boş sözcük* ayrımı yapılmaktadır. Daha çok gramatikal sözcük olarak değerlendirilen ve tek başına anlamı olmayan sözcüklerin *boş sözcük* olarak değerlendirildiğini görmekteyiz. Buna göre ilgeçler, bağlaçlar ve adılların *boş sözcük* kategorisi içinde değerlendirildiği; sözlüklerde yer alan ad, sıfat, belirteç ve eylem türünden olan sözcüklerin ise *dolu sözcük* olarak ele alındığı görülmektedir (Günay, 2007:17, 20). Bu değerlendirmeler doğrultusunda, çalışmamızda ele aldığımız kişi adıllarının sözlüklerde yer alışı biçimlerine ve anlamlarına göre *boş sözcük* mü yoksa *dolu sözcük* mü olduğu sorusu na da karşılık bulmaya çalıştık.

Sözcük türü olarak adıllara gelecek olursak, Türkçenin sekiz sözcük türünden birini adıllar oluşturmaktadır. Türkçedeki bu sekiz sözcük türünün köken bakımından genel olarak ad soylu ve fiil soylu sözcükler şeklinde sınıflandırıldığı görülmektedir (Korkmaz, 2003a: 399; Kocasavaş, 2004: 58-59). Kaynaklarda adılın “*Kişilerin ve canlı ve cansız ad grubundaki varlıkların yerini tutma, onları işaret veya soru yolları ile temsil etme görevi yüklenmiş olan ad soylu kelime türü*” (Korkmaz, 2003b: 250); “*Dilsel bağlamda daha önce anılan bir öğeyi, bildirişime katılan bir kimseyi, sözceğin oluşturulduğu sırada gözlem alanına giren bir varlık ya da nesneyi gösteren biçimbirim ve bu niteliği taşıyan biçimbirimlerin oluşturduğu dilbilgisi ulamı.*” (Vardar, 1998: 15) şeklindeki tanımlarıyla karşılaşmak mümkündür. Bu tanımlardaki ortak nokta, adılların metin bağlamı içinde başka bir sözcüğün yerine geçme, onu temsil etme işleviyle kullanılmasıdır.

Adıllar bir dilin temel söz varlığı içinde yer alan, genellikle de başka dillerden alıntılanamayan sözcüklerdir (Kocasavaş, 2004: 39). Türkçede adıllar; kişi, işaret, soru ve belirsizlik olmak üzere dört grupta ele alınan sözcük türüdür. Türkçenin tarihi dönemlerinden günümüze adıllar, araştırmacıların üzerinde durduğu temel konulardan birini oluşturmuş, bu konuda derinlemesine araştırmalar yapılmış, bu çalışmalarda daha çok adılların çekim özellikleri üzerinde durulmuştur (Sertkaya, 1996; Kocasavaş, 2004). Yapılan çalışmalarda, adılların ad soylu sözcükler içinde sözcük türetmeye en az elverişli sözcük türü olduğu belirtilmektedir (Kocasavaş, 2004: 35). Biz de çalışmamızda Türkçe için yaygın bir kanı olan, adılların yeni sözcük oluşturma kapasitesinin sınırlılığında hareketle kişi adıllarının sözlükbirim olarak kullanımını değerlendirdik.

Türkçede bilindiği gibi üç tekil ve üç çoğul olmak üzere altı kişi adılı vardır. Bunlardan üçüncü tekil kişi için kullanılan adıl, aslında işaret sıfatı kaynaklıdır (Kocasavaş, 2004: 32). Zamanla işaret adılı niteliği kazanan bu adılın kişi dışında diğer

canlı ve cansız bütün varlıkların yerine de kullanılabilceğini ifade etmek gerekir. Bu anlamda birinci ve ikinci kişi adlarına göre, üçüncü kişi adının hem işaret adlı hem de kişi adlı olarak kullanılması *o* adının kullanım alanının genişliğini göstermektedir. *Ben, sen; biz, siz* kişi adlarının metin bağlamı içinde veya dışında kişi veya kişilerin adının yerine kullanıldığı bellidir, ancak *o* ve *onlar* adlarının kişi dışında başka bir göndergesi olabileceğini, bu nedenle bu adların kişi mi yoksa işaret adlı mı olduğunu tespit etmek için metin bağlamına daha çok ihtiyaç duyulacağı ortadadır.

Türkçenin tarihi dönem sözlüklerine bakıldığında da kişi adlarının çekim eki ve yapım eki almış şekillerini görmek mümkündür: *Anda, andan, andın, aña, añar, anı, anın, anuñ; maña; senle-, senlet-; sizle-, sizlet-* (DLT-IV); *benüle, bencileyin, benlen-, benlik, benvenlik; sencileyin, senlik; aña, ancalar, ancılayın, anda, andağı, andan, anı, ansuz, anuñ; bizden, bizcileyin, bizlik; sizcileyin; anlaruñ, anlaruñla, anlarcılayın, anlarsuz* (YTS). Genel olarak bakıldığında Türkçede sözcük türetimine en az elverişli sözcük olma özelliği doğrultusunda kişi adlarının yapım eki almış şekillerine az rastlandığı görülecektir. Türkçede kişi adlarının çekimleniş şekilleri üzerine ayrıntılı çalışmalar yapıldığını görmekteyiz (Kocasavaş, 2004). Çalışmamızı esas olarak Türkçenin tarihi dönemlerinde kişi adlarını ayrıntılı olarak ele almak gibi bir hedef doğrultusunda şekillendirmedik. Çalışmamızın sınırını sözlük maddesi olarak Derleme Sözlüğü (DS) ve Türkçe Sözlük'te (TS) kişi adlarının kullanımlarıyla sınırlandırdık. Bu sözlükleri bir arada ele alarak kişi adlarının madde başı kullanımlarını değerlendirmek ve ölçünlü dil ile ağızlardaki kullanımlar arasındaki ortak ve farklı noktaları belirlemek istedik. Çalışmamızda öncelikle kişi adının DS ve TS'de madde başı olarak yer alan çekim eki ve yapım eki almış şekilleri ile birleşik sözcüklerden oluşan birimleri tespit ettik. Bu sözlüklerdeki kişi adlarıyla oluşturulan ve madde başı olmayan deyim, atasözü gibi kalıp anlatımları değerlendirmemizin dışında tuttuk. Sözlüklerde madde başı olarak verilen sözcüğü yazdıktan sonra anlamını ve gönderme yapılan madde başı sözcüğü belirttik.

2. Derleme Sözlüğü'nde kişi adlarının madde başı olduğu kelimeler:

baña [bena] Bana (DS II, 515).

ben baña Kendi kendime (DS II, 625)

benbenci Kendini beğenmiş, kendini öven, gururlu, kibirli, şımarık (DS II, 625).

benbenlik → **benlik** (DS II, 626).

benbenlik taslamak Kendine beğenmek, gururlanmak (DS II, 626).

bencik: → **benbenci** (DS II, 626).

bencil: Ara bozan (DS II, 626).

bencilcilik → **benlik** (DS II, 626).

bencilen, bencileğ [bencileyin] Bencileyin, benim gibi (DS II, 626).

benden yanı Benim lehime; benim hakkımda (DS II, 626).

- bengildek** → **benbenci** (DS II, 628).
- benimkeki** Benimki (DS II, 628).
- benkişi** Mert, sözünün eri (DS II, 629).
- benlek / bennek** → **benbenci** (DS II, 629).
- benlenmek** (II) [**bennenmek, bennik çıkmak**] Bir şeye sahip çıkmak (DS II, 629).
- benliğime lanet** “Kendimi öğmek zorunda kaldığım için kendimden tiksinererek söylüyorum” anlamındadır (DS II, 629).
- benlik / bennik** Kendine beğenme, övme, kibir (DS II, 629, 630).
- benlikci / benlikçi / benlukçi / bennikci / bennükçi** → **benbenci** (DS II, 629, 630).
- benliklenmek** → **benbenlik taslamak** (DS II, 629).
- benlikli** Bencil (DS II, 629).
- benimsağanı [benceleyin]** Benim gibi (DS XII, 4454).
- bennik çıkmak** → **bennenmek** (DS XII, 4454)
- ben sen etmek** Tartışmak (DS II, 630).
- biye / biyen** Bana (DS II, 712).
- sencileyin** Senin gibi (DS X, 3580).
- seçe** Sana (DS X, 3581).
- sene** Sana (DS XII, 4682).
- seniyinen** Seninle (DS X, 3582).
- seniyle** Seninle (DS XII, 4683).
- senlen** → **seniyle** (DS XII, 4683).
- sennibenni** Senli benli (DS XII, 4683).
- siye** Sana (DS X, 3650).
- onca** Ona (DS XII, 4613).
- onculayın** Onun gibi (DS XII, 4613).
- bizim kız** Kız kardeş (DS II, 714).
- bizim oğlan** Kardeş, arkadaş, dost (DS II, 714).
- bizim olan [bizumki]** Kadınların kocalarına seslenmek için kullandıkları söz (DS II, 714).
- bizlik** Bize göre, bizim (DS II, 715).

bizumki → bizim olan (DS II, 715).

DS'de madde başı olarak yer verilen yukarıdaki 39 sözcüğün 24'ü *ben* adılının türevlerinden oluşmaktadır. *Ben* adılının çekim eki almış biçimleri olarak *baña*, *bencileyin* ve *benimkeki*, *biye / biyen* sözcüklerini sıralayabiliriz. *+cılayın / +cileyin* eki bazı kaynaklarda yapım ekleri içinde ele alınmakla birlikte, ekin bir tür eşitlik eki olarak değerlendirildiği de görülmektedir (Ergin, 1989: 165). Biz de diğer kişi adlarında da görülen bu eki, çekim ekleri içinde değerlendirdik. *Ben* adılının yapım eki aldığı sözcüklere gelecek olursak, bu sözcüklerde *ben* adılı üzerine gelen ilk eklerin daha çok addan ad yapan ekler olduğunu görmekteyiz: *+gil*, *+lik*, *+cik* ve *+cil* gibi: *bengildek*, *benlikçi*, *bencik*, *bencil*. *Ben* adılı üzerine doğrudan gelebilen addan fiil yapan ek ise *+le'*dir: *benlek*, *benlen-*. DS'deki örneklerde *ben* adıldan sonra en fazla üç yapım ekinin üst üste gelebildiği görülmektedir: *ben+cik*, *ben+cil*, *ben+le-k*, *ben+le-n-*, *ben+gil+de-k*, *ben+lik+çi*, *ben+lik+le+n-*, *ben+cil+ci+lik*. *Ben* adılının madde başı olarak yer aldığı en tartışmalı örnekleri *benbenci*, *benbenlik*, *benkişi* şeklindeki kullanımları oluşturmaktadır diyebiliriz. TS'de de örneklerini gördüğümüz bu tür kullanımları sözcük öbeği içinde değerlendirmek mümkündür. Bu kullanımlardan *benben* adılın tekrarıdan dolayı ikileme olarak değerlendirilebilir. *Benkişi* ise sözcüğün anlamı da düşünüldüğünde sıfat tamlaması olarak değerlendirilebilecek birleşik bir sözcüktür. Ancak bu konuda bazı araştırmacıların *ben* adılını bir tür önek olarak değerlendirdiklerini görmekteyiz (Günay, 2007: 235). Türkçenin sondan eklemeli bir dil olması bakımından bu görüşün doğruluğu tartışmalı bir konudur. Diğer kullanımlardan *ben sen etmek* birleşik fiil yapısından oluşan bir sözcük öbeğidir, *benlik çıkmak* ise deyimleşmiş bir sözcük öbeğidir. *Benden yanı*, *benliğime lanet* kullanımları ise çıkmalı ve yönelmeli birer sözcük öbeği yapısındadır. *Benimsağanı* sözcüğünün yapısı ise tam olarak belirlenmemektedir.

DS'de ikinci teklik kişi adılının yapım eki almış şekillerine bir örnek dışında rastlanmamaktadır. *Sen* adılının yönelmeli şekilleri *señe*, *sene*, *siye* ile eşitlik şekli *sencileyin* şekline rastlanmaktadır. *Seniyinen*, *seniyle* ve *senlen* yapıları ise *sen+in ilen*, *sen+in ile* ve *sen+ ile+n* biçimlerinden oluşan bir edat grubundaki ses benzeşmesi ve ekleşmesi sonucu ortaya çıkan şekillerdir. *Sennibenni* yapısından oluşan ikilemede ise *sen* adılı *+lı* yapım ekini almıştır. DS'de üçüncü teklik kişi veya işaret adılının *oncacık*, *ondan geri*, *onsuz* gibi kullanımlarıyla karşılaşılmaktadır. Ancak bu kullanımlar için verilen anlamlar *o* adılının kişi adılı dışındaki kullanımını yansıtmaktadır, o bakımdan bu tür örnekleri burada değerlendirme dışında tuttuk, ancak *onculayın* kullanımında adılın kişi yerine kullanıldığı daha açık bir şekilde belli olmaktadır. Ayrıca *onca* kullanımı için verilen anlam ve örnek de bu kullanımın kişi adılı olduğunu göstermektedir. DS'de birinci çokluk kişinin çekim ekli şekli *bizumki* ile yapım eki almış şekli *bizlik* dışındaki kullanımları olan *bizim gız*, *bizim oğlan* yapıları genitifli sözcük öbekleridir. *Bizim olan* yapısında ise *olan* sözcüğünün, *oğlan* sözcüğünün diftonglu şekli olduğu anlaşılmaktadır. DS'de ikinci çokluk kişi adılı *siz* ve *onlar* adılarının ne çekim eki almış şekline ne de yapım eki almış şekillerine rastlanmaktadır.

3. Türkçe Sözlük'te kişi adlarının madde başı olduğu kelimeler:

bana *zf.* Ben zamirinin yönelme durumu ekli biçimi (TS, 196)

benbenci *sf.* Kendini çok öven, hep kendinden söz eden, kibirli, gururlu (TS, 242).

benbencilik *is.* Benbenci olma durumu (TS, 242).

bence *zf.* Bana göre, düşündüğüm gibi (TS, 242).

benci *sf.* Kendini beğenen, kendini her konuda üstün gören, hodpesent, megaloman (TS, 242).

bencil *sf.* 1. Yalnız kendini düşünen, kendi çıkarlarını herkesinkinden üstün tutan, hodbin, hodkâm, egoist (TS, 242).

bencilce *zf.* Bencilce yakışır biçimde (TS, 242).

bencilceyin *zf.* Benim gibi (TS, 242).

bencilik *is.* 1. Benci olma durumu, hodpesentlik, egoizm. 2. *fel.* İnsanın bütün eylemlerinin hem sevgisiyle belirlenmiş olduğunu, buna göre ahlaklılığın da yalnızca kendini koruma içgüdüsünün bir biçimi olduğunu ileri süren öğretisi. 3. *fel.* Kendi kendini ve çıkarını hayatın mutlak ilkesi yapan anlayış (TS, 242).

bencilleşme *is.* Bencilleşmek işi (TS, 242).

bencilleşmek Bencil duruma gelmek (TS, 242).

bencilik *is.* Bencil olma durumu, hodbinlik, egoistlik, enaniyet (TS, 242).

bende *zf.* Ben zamirinin bulunma durumu eki almış biçimi (TS, 242).

benden *sf.* 1. Birisi tarafında olan (kimse). 2. *zf.* Ben zamirinin çıkma durumu eki almış biçimi (TS, 242).

beniçinci *is. fel.* Kişinin benliğini merkez sayma görüşü, benmerkezci (TS, 243).

beniçincilik *is. fel.* Dünyada kişinin benliğini merkez sayan felsefe görüşü, benmerkezcilik, egosantrizm (TS, 243).

benimki *sf.* 1. Benim olan, benimle ilgili olan. 2. *zm.* Kadınların kocalarından, kocaların karılarından söz ederken kullandıkları söz. 3. *zm. alay* Yakın çevremizde olan bir kimseden söz ederken kullanılan bir söz (TS, 243).

benimseme *is.* Benimsemek işi, sahip çıkma, tesahup (TS, 243).

benimsemek 1. Bir şeyi kendine mal etmek, sahip çıkmak, kabullenmek, tesahup etmek (TS, 243).

benimsenme *is.* Benimsenmek işi (TS, 243).

benimsenmek Benimseme işine konu olmak (TS, 243).

benimsetme *is.* Benimsetme işi (TS, 243).

benimsetmek Birinin benimsemesini sağlamak (TS, 243).

- benimseyiş** *is.* Benimseme işi veya durumu (TS, 243).
- benlik** *is.* 1. Bir kimsenin özvarlığı, kişiliği, onu kendisi yapan şey, kendilik, şahsiyet. 2. Kendi kişiliğine önem verme, kişiliğini üstün görme, kibir, gurur (TS, 243).
- benlik çatışması** *is. psikol.* Benliğin ön plana çıkması ile baş gösteren çatışma (TS, 243).
- benlikçi** *is.* 1. Her konuda hep kendini ileri süren, hep kendinden söz eden kimse. 2. Benlikçilik yanlısı olan kimse (TS, 243).
- benlikçilik** *is.* 1. Her konuda hep kendini ileri sürme, hep kendinden söz etme durumu. 2. *fel.* Kendi benliğinin gelişimini, bütün davranışlarının ilkesi yapan kişinin niteliği, egotizm (TS, 243).
- benlik davası** *is.* Her şeyi kendi düşüncesine uydurmak ve her şeyde söz sahibi olmak çabası (TS, 243).
- benlik ikileşmesi** *is. tıp* Öznenin kişiliğini iki veya daha çok bilinç merkezine bölen ve tek kişide çeşitli kişilikler durumunda beliren bir ruh hastalığı (TS, 244).
- benlik yitimi** *is. tıp* Kişilik duygusunun ve benlik bilincinin yitirilmesi ile beliren ruh hastalığı (TS, 244).
- benmerkezci** *is. fel.* Beniçinci (TS, 244).
- benmerkezcilik** *is. fel.* Beniçincilik (TS, 244).
- sence** *zf.* Sana göre, düşündüğün gibi (TS, 1729).
- sende** *zf.* Sen zamirinin bulunma durumu almış biçimi (TS, 1729).
- senden** *sf.* 1. Birisi tarafında olan (kimse). 2. *zf.* Sen zamirinin çıkma durumu almış biçimi (TS, 1729).
- seninki** *sf.* 1. Senin olan, seninle ilgili olan. 2. *zm.* Kadınların kocalarından, kocaların karılarından söz ederken kullandıkları söz. 3. *zm.* Yakın çevremizde olan bir kimseden söz ederken kullanılan bir söz (TS, 1730).
- senli benli** *sf.* 1. Aşırı derecede samimi. 2. *zf.* Aşırı ölçüde samimi olarak, teklifsiz bir biçimde (TS, 1731).
- onca** *sf.* 1. O kadar, o denli. 2. *zf.* Ona göre, onun düşüncesince (TS, 1503).
- onculayın** *zf.* Ona göre, onun gibi (TS, 1503).
- onda** *zf.* O zamirinin bulunma durumu ekli biçimi (TS, 1503).
- ondan** *zf.* 1. O zamirinin çıkma durumu almış biçimi. 2. O sebeple. 3. *sf.* Onun tarafında olan (kimse) (TS, 1503-4).
- onsuz** *zf.* O olmaksızın (TS, 1505).
- onunki** *sf.* 1. Onun olan, onunla ilgili olan. 2. *zm.* Kadınların kocalarından, kocaların karılarından söz ederken kullandıkları söz (TS, 1505).

- biz bize** *zf.* Yalnız biz, aramızda yabancı bir kimse olmaksızın (TS, 289).
- bize** *zf.* Bize göre (TS, 289).
- bizcileyin** *zf.* Bizim gibi (TS, 289).
- bizde** *zf.* Biz zamirinin bulunma durumu eki almış biçimi (TS, 289).
- bizden** *sf.* 1. Bizim tarafımızda olan (kimse). 2. *zf.* Biz zamirinin çıkma durumu eki almış biçimi (TS, 289).
- bizdenlik** *is.* Bizden olma durumu (TS, 289).
- bize** *zf.* Biz zamirinin yönelme durumu almış biçimi (TS, 290).
- bizimki** *sf.* 1. Bizim olan, bizimle ilgili olan. 2. *zm.* kadınların kocalarından, kocaların karılarından söz ederken kullandıkları söz. 3. *zm.* *alay* Yakın çevremizde olan bir kimseden söz ederken kullanılan bir söz (TS, 290).
- size** *zf.* Size göre, düşündüğünüz gibi (TS, 1780).
- sizde** *zm.* Siz zamirinin bulunma durumu eki almış biçimi (TS, 1780).
- sizden** *sf.* 1. Karşı taraftan olan (kimse). 2. *zf.* Siz zamirinin çıkma durumu eki almış biçimi (TS, 1780).
- size** *zf.* Siz zamirinin yönelme durumu eki almış biçimi (TS, 1780).
- sizinki** *zm.* 1. Sizin olan, sizinle ilgili olan. 2. *alay* Yakın çevremizde olan bir kimseden söz ederken kullanılan bir söz (TS, 1780).
- sizli bizli** *zf.* Resmî olarak, samimi olmaksızın (TS, 1780).
- onlara** *zf.* Onlar zamirinin yönelme durumu eki almış biçimi (TS, 1504).
- onlarca** *zf.* Onlara göre (TS, 1504).
- onlarda** *zf.* Onlar zamirinin bulunma durumu eki almış biçimi (TS, 1504).
- onlardan** *sf.* 1. Karşı taraftan olan (kimse). 2. *zf.* Onlar zamirinin çıkma durumu eki almış biçimi (TS, 1504).
- onlarınki** *sf.* Onların olan, onlarla ilgili olan (TS, 1504).

TS'de kişi adının kullanıldığı 63 madde başı sözlükbirim bulunmaktadır. Bu sözcüklerden 33'ü *ben*, 5'i *sen*, 6'sı *o*; 8'i *biz*, 6'sı *siz* ve 5'i *onlar* adlıdır.

Ben adıyla başlayan 33 sözcükten 6'sı çekim eki almıştır: *bana*, *bence*, *bencileyin*, *bende*, *benden*, *benimki*. 17 sözcük ise yapım eki almış olan türemiş sözcüklerdir. Burada da daha çok addan ad yapan eklerin kullanıldığı görülmektedir: *ben+cil*, *ben+ci+lik*, *ben+cil+lik*, *ben+lik*, *ben+lik+çi*, *ben+lik+çi+lik*. Bu sözcüklerden yalnızca dördü fiil olarak kullanılabilen sözcüklerdir: *bencilleş-*, *benimse-*, *benimsen-*, *benimset-*. Bu sözcüklerden ikisi *benimse-* fiilinin çatı eki almış şeklidir.

Bencilleş- fiilinin *bencille-* şekli yoktur. Fiilden ad yapan ek olarak *-me* ve *-iş* eklerini görmekteyiz: *Bencilleşme, benimseme, benimsenme, benimseyiş*. *Ben* adılı en en fazla üç veya dört yapım ekini üst üste alabilmektedir: *ben+i+mse-n-me, ben+cil+le-ş+me, ben+lik+çi+lik*. *Bencilce* örneğinde ise *+ce* eşitlik eki yapım eki üzerine gelmiştir. TS’de *ben* adılının birleşik sözcük olarak kullanımının da azımsanmayacak düzeyde olduğu görülmektedir. TS’de *ben* adılıyla oluşan birleşik sözcüklerin daha çok felsefe, tıp ve psikoloji alanında kullanılan terimler olduğu görülmektedir: *Beniçinci, benlik çatışması, benlik ikileşmesi, benlik yitimi, benmerkezci* gibi. TS’deki bu kelimelerin yapı özelliklerine gelecek olursak, *benbenci, benbencilik* sözcüklerini DS’deki örneği gibi ikileme olarak değerlendirmek mümkündür. *Beniçinci, beniçincilik* sözcüklerinin *ben + için* yapısından oluşan bu dizilişleri edat grubu olarak değerlendirilebilir, ancak burada *çin* edatının *ben* adılının, tamlayan durumu eki olmaksızın, doğrudan yalın hâli üzerine gelmesi dikkat çekici bir durumdur. Birleşik sözcüklerden *benlik çatışması, benlik davası, benlik ikileşmesi, benlik yitimi* sözcükleri ise sözdizimsel olarak belirtisiz ad tamlaması niteliğindedir. Türkçede birleşik sözcük oluşturmak için en uygun sözcük öbeği yapısını belirtisiz ad tamlamalarının oluşturduğu düşünülürse bu yapıların Türkçe için doğal bir oluşum olduğu söylenebilir. TS’de geçen *benmerkezci, benmerkezcilik* sözcüklerindeki *ben + merkez* dizilişini Türkçenin sözdizimsel mantığı açısından açıklamak zor görünüyor. Daha önce belirtildiği gibi *ben* adılını önek olarak kabul etmek de şu aşamada olası görünmüyor. Ayrıca *beniçinci, benmerkezci* sözcüklerinin sonundaki yapım eklerinin birleşik sözcük üzerine geldiği söylenebilir, buna göre bu sözcüklerin ayrımını *beniçin+ci, benmerkez+ci* şeklinde yapmak mümkündür.

Ben adılı dışında diğer kişi adlarının madde başı olarak kullanımında ise TS’de daha sınırlı kullanımlarla karşılaşmaktadır. TS’de *sen* adılının çekim eki almış şekilleri olarak *sence, sende, senden ve seninki* sözcükleri yer alırken, yapım eki almış olan yalnızca *senli* kelimesi vardır, bu sözcük de *senli benli* şeklinde ikileme içinde kullanılmaktadır. Üçüncü teklik kişi adılının da çekim eki almış *onca, onculayın, onda, ondan ve onunki* sözcüklerini madde başı olarak görmekteyiz. Üçüncü teklik kişi adılının yapım eki almış şekli olarak yalnızca *onsuz* sözcüğünü görmekteyiz. Birinci çokluk kişi adılı *biz*’in çekim eki almış şekilleri olarak *bizce, bizcileyin, bizde, bizden, bize ve bizimki* sözcüklerini görmekteyiz. Yapım eki almış olan *bizdenlik* sözcüğünde ise çekim eki üzerine yapım eki gelmiştir. *Biz bize* yapısı ise kısaltma öbeği olarak değerlendirilebilir. İkinci teklik kişi adılının da çekim ekli *sizce, sizde, sizden, size ve sizinki* sözcüklerini görmekteyiz. Yapım ekli *sizli* sözcüğü de ikinci teklik kişi adılı *sen*’e paralel olarak *sizli bizli* ikilemesi içinde kullanılmıştır. Üçüncü çokluk kişi adılının çekim ekli *onlara, onlarca, onlarda, onlardan ve onlarınki* şekilleri TS’de madde başı olarak yer alırken, üçüncü çokluk kişi adılının yapım eki almış şekline TS’de rastlanmamaktadır.

4. DS ve TS’yi sözcük sayısı bakımından karşılaştırdığımızda DS’de 39, TS’de 63 sözcüğün madde başı olarak kullanıldığını görmekteyiz. Ölçünlü dilde kişi adlarını sözlükbirim olarak daha çok kullanılmıştır. DS’de ve TS’de madde başı olarak *bana, benbenci, bencil, bencileyin, benimki, benlikçi, senli benli, onca, onculayın, bizimki* sözcüklerinin ortak kullanıldığını görmekteyiz.

Kişi adlarıyla oluşan sözlükbirimlerin altı kişiye göre dağılımına baktığımızda her iki sözlükte de birinci teklik kişi adının daha çok kullanıldığını görmekteyiz. Diğer kişilere göre *ben* adılı daha çok yapım eki almış, daha çok birleşik sözcük oluşturmuştur. *Ben* adının birleşik sözcükler içinde yaygın kullanımından dolayı kimi araştırmacılar *ben* adını, Türkçede öyle bir ek sistemi olmamasına rağmen, örnek olarak değerlendirmişlerdir (Günay, 2007: 235). *Ben* adıyla bu kadar çok sözlükbirim oluşturulması, *ben* kavramının felsefe, tıp, psikoloji gibi bilim dallarının kapsamı içinde önemli bir yer tutması ve bu alanlarda yeni terimlere duyulan gereksinimin bir sonucudur aynı zamanda.

Diğer kişi adlarının türevlerine ise her iki sözlükte de çok az rastlanmaktadır. *Sen, o, biz, siz ve onlar* adlarının her iki sözlükte de yapım eki almış kullanımına çok az rastlanmaktadır. Bu adların daha çok çekim eki almış sınırlı sayıda kullanımına sözlüklerde madde başı olarak yer verildiğini görmekteyiz. İkinci çokluk kişi adılı *siz*'in çekim ekli şekilleri TS'de az sayıda da olsa yer bulurken, DS'de *siz*'li hiçbir örneğe rastlanmaması dikkat çekicidir. Bu durum, ya derleme çalışmalarında *siz*'li örneklerin hiç derlenmemiş olabileceğini veya Anadolu insanının kişi adlarının kullanımında resmiyetten uzak bir anlatım yolunu tercih etmiş / ediyor olabileceğini gösterir.

TS'yi esas alarak yaptığımız değerlendirmede kişi adlarının çekim ekli şekillerinin çoğunlukla zarf, türemiş ve birleşik sözcük yapısında olanların ise daha çok isim, sıfat ve fiil türünden sözcükler olduğu görülmektedir.

Kişi adlarının madde başı olarak kullanıldığı sözlükbirimlere anlam açısından bakarsak, aslında kişi adlarının çekim ekli şekilleri yeni bir kavram ortaya koymuyor, dolayısıyla bu sözcüklerin anlam açısından içi dolmuş sayılmaz. Kişi adlarının yapım ekli şekilleri ile birleşik sözcük değerindeki kullanımları ise yeni kavramlara karşılık gelmekte ve oluşan sözcük anlamlı bir birim olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda DS ve TS'de yer alan, çoğunlukla da birinci teklik kişi adıyla türetme ve birleşme yoluyla oluşturulan sözlükbirimleri *dolu sözcük*; çekim ekli şekilleri ise *boş sözcük* kapsamında değerlendirmek mümkündür.

Kaynakça:

- Günay, V. Doğan (2007), *Sözcükbilime Giriş*, Multilingual Yay., İstanbul.
Kocasavaş, Yıldız (2004), *Türkçede Şahıs Zamirleri*, TDK Yay: 848, Ankara.
Korkmaz, Zeynep (2003a), *Türkiye Türkçesi Grameri* (Şekil Bilgisi), TDK Yay: 827.
.....(2003b), *Grammer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay: 575, Ankara.
Vardar, Berke (1998), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Kitabevi, İstanbul.
Sertkaya, Osman F (1996), "Zamirlerde Katmerli Çekim Üzerine", *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992*, TDK Yay: 632, Ankara.
DS: *Derleme Sözlüğü 1-12* (1993), TDK Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
TS: *Türkçe Sözlük* (2005), TDK Yayınları, Ankara.
DLT-IV: *Divanü Lugati't-Türk Dizini*, 1999, Haz: Besim Atalay, TDK Yay., Ankara.
YTS: *Yeni Tarama Sözlüğü*, 1983, TDK Yayınları, Ankara.